

СЛОБОДАН
СТАНИШИЋ

ЖИВОТ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА

МОРЕЈСКА
ПРИНЦЕЗА
ВОЉЕНА ИРИНА - ПРОКЛЕТА ЈЕРИНА

Роман љубави и јунаштва

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Београд, 2018.

ОД РАНИХ ДАНА, МЕЂУ ДЕЦОМ КОЈА СУ РАСЛА на царском двору, Ирина се у свему истицала. Озбиљношћу својом испољавала је надмоћ не само над вршњацима већ и знатно старијима. Знала је, у сваком тренутку, да постави умно питање, пронађе прави одговор и мудрошћу све задиви.

ПОНАШАЛА СЕ КАО ДА ЈЕ НА ЗЛАТНОМ ПРЕСТОЛУ рођена, свака црта лица, сваки покрет, сваки корак, били су испуњени достојанством. Умела је да се опходи у свакој прилици. Многи су у таквом поступку налазили подстицај да сами себе боље осмотре, а лик свој могаху наћи оцртан на Иренином лицу, као у огледалу.

ВОЛЕЛА ЈЕ САМА ДА СЕ ОДЕНЕ, А ТО ЈЕ ЧИНИЛА
тако да су јој старије дворанке завиделе. Ако
треба разместити намештај или додати
нови, њен савет је био од највеће користи.

ЧАК ЈЕ И ПОСЛУГА ЗНАЛА ДА СЕ ЈОЈ ОБРАТИ МОЛБОМ
за савет кад нешто теже ваља обавити.

У ВРТУ ЈЕ ИРИНА као у својим одајама. Свака латица,
под њеном руком, добија лепши облик, почне друкчије
да мирише, а уз то, напросто оживи, као да ће заплесати.

НАЈЧЕШЋЕ ДРУШТВО БЕХУ ЈОЈ КЊИГЕ. У
њима је налазила највеће надахнуће, очекивало
се да ће их једнога дана и сама писати.

А НАЈВЕЋЕ ЧУДО ДОЖИВЕСМО затекавши је с мачем у
руци док води равноправан дуел с младим племићима.

И ДАНАС, У ОВОМ зрелом добу, као отац, не
одбијам да послушам њену памет. Сматрам то врло
корисним пошто, без очинске благонаклоности,
сматрам да је добро прихватити мудрост младих,
посебно кад су, као Ирина, у свему особити.

(Према малом спису Димитрија I Кантакузина,
писаног у Митри на Мореји око 1412. године)

ПРВИ ДЕО

ПРОКЛЕТСТВО БРАНКОВИЋА

Ход њо њрњу

1.

ОТРОВ ЈЕ ДЕЛОВАО полако, слабећи Ђурђева чула и успоравајући откуцаје срца. Лежао је у свом ратном шатору без снаге, без покрета, без гласа. Кроз помућену свест пролазиле су му црне мисли и бледе слике давних збивања, што се, кажу, догађа онима на умору.

– Растајем се с овим светом на исти начин као мој отац – пристиже мучно подсећање да је и Вук Бранковић скончао у турској тамници.

Детињство и рану младост Ђураћ је провео срећно и мирно, заштићен очевом снагом и мајчином бригом. Нажалост, после одласка вољеног родитеља, живот се загорча невољама, неприликама, злом и неправдом. Прво, осветољубиви турски султан Бајазит одузе Бранковићима готово сву земљу и препусти је кнегињи Милици и њеним синовима. Остави тек толико да могу преживети, уз строгу обавезу да синови уз њега морају на бојно поље, а Бајазит је сваки час ратовао.

Најстарији брат Гргур, тих и повучен, маштао је о свештеничком позиву, а таквоме мач, борба и старање о новцу нису

баш најважније мисли, зато породичне бриге преузе Ђурађ. Способан, окретан и сналажљив, проби се до Дубровника, где је отац својевремено склонио повелико богатство. Пошто је било опасно да све донесе и склони код мајке Маре, договори месечну исплату, што је породици омогућило мало лагоднији живот.

Мислио је да му се срећа осмехнула кад је испросио стаситу и вредну Вољу од Трапезунта. Овај, наоко лепи догађај, убрзо је утонуо у реку Ђурђевих невоља. На дугом, тешком и опасном путу за Србију, сватови упадну у заседу разуларене дружине разбојника која, пошто савлада пратњу и зароби Вољу, настави с истим жаром да се међусобно туче и убија до последњег. А последњи је припадао групи која хтеде да заробљеницу лиши живота, око чега је и настао сукоб. И сам рањен, некако приђе невести и зада јој, последњом снагом, ударац сабљом. То је било завршно недело његовог бедног живота, пошто се истог часа срушио на тле.

Ужаснута оним што је доживела, рањена и очајна, Воља од Трапезунта оста сама на разбојишту. Ту је затече дубровачки караван који је, једва живу, доведе Ђурђу. Ојађени младожења данима је блео над својом невестом. Ипак, с друге стране невоље нађе се и понеко зрно среће. Тако се у каравану задесио фирентински лекар Силвио Салутати, који је, потресен оним што је видео, помогао Вољи и бринуо о њој, што се наставило и на двору, где је остао до младиног излечења. Захвални Ђурађ се побратимио са благородним Силвиом, а после венчања, све троје одоше за Дубровник, где је Ђурађ, од очеве уштеђевине, богато наградио свог добротвора.

Срећа, нажалост, зна да буде кратког века. Вољена Воља, уз сву негу и пажњу читавог двора, оста узнемирена, крхка и болешљива. Поред свега, усрећила је породицу Маром,

Тодором и Јеленом, децом којом се озарио двор Бранковића. Онда насташе црни дани. Болешћу изнурена Воља од Трапезунта напусти овај свет, а за њом одоше Јелена и Тодор. Оста Ђурађ с малом Маром, да трајно тугује.

Неправда потом наставља да буде стални пратилац његовог живота. У боју код Ангоре, раме уз раме с ујаком Стефаном Лазаревићем, борио се против Тамерлана. Његов одлучни бочни маневар спречио је заробљавање Бајазитовог сина Сулејмана, али за то не доби ни похвалу. У Цариграду Стефана прогласише деспотом, док Ђурађ не само да прође незапажено него допаде и тамнице. Тек тамо доживе нова понижења. Чувари су му се изругивали тврдећи да је његов отац крив за пораз Срба у Боју на Косову. Све је отрпео, а онда, помоћу мало новца, спасао се ропства.

Док је новопостављени деспот, по жељи византијског царског пара, галијом повезен према острву Лезбос, на упознавање с будућом супругом, Ђурађ је чврсто одлучио да правду узме у своје руке. Сачекаће Стефана у Србији и показаће му како се брани достојанство Бранковића.

Од њросидбе до заседе

2.

ПОСЕТА ГРАДУ МИТИЛЕНИ личила је на сан. Царски испраћени из Цариграда, царском галијом превезени до острва Лезбос, Стефан и Вук су царски и дочекани. Ратничка слава Стефанова брзо се ширила, прешла Егејско море и стигла овамо пре него што је византијска царица и помислила да сестру Јелену постави на српски престо. Стефан и Вук су били опрезни, природно је да прво треба видети принцезу.

– Ако је имало налик својој сестри, прекрасној царици Јевгенији, женићемо те! – шалио се Вук.

На обали их је чекало много света. Изгледало је да су сви становници Лезбоса изашли да поздраве ратника кога ни моћни Тамерлан у Бици код Ангоре није успео да победи. Испред њих, у свечаној одећи, снажан као брег, стајао је Франческо Гатилузио, господар Лезбоса. Он рашири руке и загрли прво Стефана, а затим Вука, бираним речима саопшти добродошлицу као да се обраћа старим пријатељима. Затим се, праћена бучним поздравима, свечана поворка упути на двор.

Гости су уживали у сваком тренутку дочека, пажњи, гостољубљу и поштовању домаћина. Ипак, с нестрпљењем се

очекивало представљање принцезе Јелене Гатилузио. Најзад је дошао тај тренутак. Она се појави на врху мермерног степеништа, а док је, не журећи, ишла према њима, изгледало је као да су, усред дана, нека тајна светла обасјала свечану дворану.

– Она је лепша од византијске царице! – прошапта Вук.

Деспот Стефан устаде, наклони се, узе Јеленину руку и пољуби је.

Отац и мајка принцезе Јелене, као и сви присутни, били су очарани оним што су видели. Пред њима су двоје младих, витких и стаситих људи, приближно исте висине, блиставих погледа, за које је, ако би требало донети одлуку, било тешко закључити ко је лепши и ко испољава више достојанства и племенитог опхођења.

Не испуштајући девојчину руку, млади деспот отпрати изабраницу до стола, сачека да она заузме место, а затим седе крај ње.

– Као да сам досад ходао кроз мрклу ноћ чекајући да изађе моја звезда Даница – рече Стефан. – Ви сте мој живот обасјали новим светлом.

Франческо Гатилузио добаци поглед својој жени која, одобравајућим гестом, потврди да је разумела немо питање. Било је јасно да су избором старије кћерке царице Јевгеније били задовољни. Добиће зета каквог су само могли пожелети.

3.

ЂУРАЋ СЕ ГУШИО, кашљао, јечао, свакога часа тражио да му донесу мало воде, коју би онда једва окусио, а потом би се враћао својим кошмарима, које су испуњавале слике прохујалог времена.

Пошто се ослободио окова цариградске тамнице и отпратио брата Гргура до Хиландара, Ђурађ се упути принцу Сулејману, најстаријем Бајазитовом сину и наследнику престола. Уз њега је остао целокупан очев двор са свим пратећим службама, што није сметало осталим султановим синовима – Иси, Муси и Мехмеду – да испоље сопствене жеље за престолом, не правећи питање око тога што им је отац још жив и робује код Тамерлана. Принц Сулејман одмах је схватио Ђурђев положај, саслушао га и прихватио његову замисао за освајање власти у Србији. Пошто је у свему видео и довољно сопствене користи, даде му солидну војну помоћ, а сам се окрену својим бригама.

Тако се догодило, док је деспот Стефан у Митилени уживао у почастима, гостољубљу и лепоти принцезе Јелене, да је Ђурађ, предводећи снажне и добро опремљене војне одреде, хитао према Србији. Успут му се придружише, што милом, што силом, и неколико домаћих група с Косова, којим су Бранковићи дуго владали. Војска је стигла до Трипоља, недалеко од Грачанице, где је распоређена за предстојећи окршај. Ту им се придружи и најмлађи Бранковић Лазар, који доведе своје трупе.

С краја будућег бојног поља, постројен је одред нарогушених и безвољних српских војника.

– Против кога данас ударамо? – пита један од њих.

Заповедник Угљеша Влатковић, ништа мање љутит, процеди кроз зубе:

– Није до тебе да питаш, нити до мене да ти одговарам!

– Нећемо се ваљда тући против синова нашег светлог кнеза Лазара! – гунђао је неко с друге стране.

– Доста приче за данас! – одреза Угљеша. – Да се нико није померио без мог наређења!

Занет сопственим бригама, не примети кад се један од његових војника искраде и одјури да Стефану и Вуку јави шта их чека на Косову.

Мала кућа у шуми

4.

СНАЖНИМ КРАТКИМ ЗАМАСИМА, Радивој је секао дрва и слагао их уз предњи зид трошног шумског кућерка. Неколико корака даље, ослоњен на храстово стабло, стоји чича Грујан, који је самотњака Радивоја примио на стан и храну, а сад ова кршна момчина, засуканих рукава и раздрљене кошуље, жели да му се одужи. Ближио се крај новембра, сви очекују оштру зиму, ваља на време спремити огрев.

Кућа се налазила при крају шуме Ветролист, а од последњих стабала стрмила се падина до ивице царског друма. У хајдучка времена, са овог места, пут је држан под присмотром, а прегледност је била таква да ни мрав не би могао промилети непримећен.

Не прође дуго, а звук секире измеша се с бучним топотом, неко је, очито, нагонио коње у луди трк. Радивој се на то не осврће, предано наставља започети посао. Чича Грујан, као и увек, провири иза стабла, осмотри и саопшти:

– Пролази неколико турских јахача, мора да је некаква извидница. Сигурно их има још.

Тако је и било. Убрзо наступи неупоредиво јача бука, испуњена звекетом оружја и повицима руље која се приближава. Настављајући да ради, Радивој упита преко рамена:

– Колико их је?

Чича Грујан поћута кратко, као да размишља шта би рекао.

– Ово неће испасти на добро – промрмља забринуто. – Надире велики број Турака, а без заповедништва. Страдаће и наше лепо село Богданово, хорда га неће заобићи.

Ова црна слутња чича Грујана убрзо се обистинила. Прво се онај злослутни хук руље сасвим умири, завлада претећи мир, а онда га прекину урлик обесних измешан с јауцима страдалника. То су пратили јака рушења, звекет оружја, лелек престрашених жена, да би се све завршило тешким мирисом паљевине, који с димом ветар донесе некако успорено, као да се и сам плаши онога што се збило.

– Два Турчина, уз падину, јашу према нама – обавести чича Грујан и склони се иза стабла тргнувши кратак бодеш, који је држао за појасом. Он је у младости био члан хајдучке дружине, у истој овој шуми, а кад остарише, и група се распаде, одлучио је да не мења пребивалиште. Подигао је скромну кућицу од брвана, која је њему била довољна и удобна.

Радивој као да не слуша чича Грујаново упозорење, мирно ради и даље.

– Хватајмо дрвосечу! – викну први од двојице Турака, који се убрзо појавише.

– Снажан је и висок, добро ћемо га продати с осталим робљем! – планирао је други.

Сложно похиташе да изврше договорено заробљавање, што је лако изводљиво кад двојица навале на једнога. Али при томе не обратише пажњу на то да Радивој има секиру.

Обрачун код Трийоља

5.

ДЕСПОТ СТЕФАН ЈЕ од ране младости водио битке на многим ратиштима, испољавајући велику храброст и ратничке способности. Он је добро знао да план битке увек треба прилагодити терену на коме се одвија, тако да је и сада пажљиво осмотрио простор пред собом. Турска војска и одреди Ђурђа Бранковића били су распоређени преко три заравни, по којима је ово место и добило име. Према њима се спушта оштар гребен, при крају раздвојен у два крака. Зато одлучи да нападне с обе стране падине. Десни правац повери брату Вуку, коме додели већи део војске, док ће он кренути левим, предводећи знатно мањи број војника.

Турци нису очекивали овако изненадан и брз напад. Пред њима се, јурећи као да га носе сви ветрови овога света, појави Стефан на снажном коњу, високо уздижући блистави мач.

– То је Лазарев син! – узвикну неко од старијих војника.

– Заједно смо тукли Тамерлана још колико јуче – додаде други.

Пред незадрживим налетом српских ратника турски редови почеше прво да се повијају, затим да се повлаче, а на крају су се дали у бекство. Тада из позадине наступи Разметли-ага,

предводећи знатно бројније одреде. Њима је требало да се придружи Угљеша Влатковић, који пак још чека, као да тражи повољан тренутак за напад. Међутим, он подиже мач, окрену коња према Турцима и викну:

– У бој, свом снагом!

Ратници се сјурише за њим, одушевљени што се придружују деспоту Стефану. На овој страни ратишта борба се брзо заврши, противник је потучен и протеран.

На другој половини поља, војску коју је предводио Вук Лазаревић јуначки дочека Ђурађ, који се показао као знатно бољи војсковођа. Потпомогнут турским одредима, нанесе деспотовом брату велике губитке. Да Стефан у последњи час није пристигао, ко зна шта би било. Праћен Угљешом, успе да разбије Ђурђа и присили га на повлачење.

Тако се под необичним околностима заврши још једна битка на Косову, с крајње чудним завршетком. Изгледало је да су сви победили и сви изгубили. Ђурађ се врати Сулејману, а деспот Стефан повуче остатак војске на Ново Брдо. Био је видно нерасположен, изгубио је добре ратнике, врхунске борце, који су се уз њега борили од Ровина до Ангоре. Осим тога, залутала стрела погодила га је у ногу, са задње стране колена, због чега је трпео јаке болове. Не могавши да савлада љутњу, одржа лекцију Вуку о ратној вештини, команди и свему чему их је отац Лазар учио.

Вук је слушао ћутке, стиснутих усана, полуспуштених очних капака. Видело се да тешко подноси братов прекор, очигледно мисли да га није заслужио.

Те ноћи ни један ни други ока нису склопили. Стефан је, уз бол у нози, искрено патио због свега што се догодило, а Вук се, ојађен, превртао по постељи кујући сопствене планове.

Пре зоре се тихо искраде, изведе свог коња из коњушнице и одјаха.

– Вуче! – позва га Стефан који је са прозора видео шта се догађа. – Вуче, не чини то, врати се! – довикну старији брат забринут, али млађи га није чуо, већ појури кроз праскорје.

Звезде су се лагано гасиле попут братске љубави.

Стефан је одмах схватио шта је Вук наумио. Ако је могао да учествује у ратним походима, може и у владању земљом. А да би то остварио, отићи ће тамо куд су ишли и Лазар и Ђурађ Бранковић.

А тај пут водио је право до Сулејмана.

Сйасоносна бочица

6.

ПОД ДЕЈСТВОМ ОТРОВА Ђурђевог организам је све више слабио, а слике које су се стварале у његовој свести почеше да се мешају. Поручена и попаљена српска села доживела су злу судбину и његовом кривицом. На Трипољу је већ надвладао Вука Лазаревића, а победио би и Стефана да се турске трупе не повукоше. Нису оне ни биле спремне за неку већу борбу, колико за пљачку и отимачину. Он је то испричао и Сулејману који, уз обилну количину вина, коме је био склон, обећа да ће следећи пут бити боље. Отад Ђурађ равно десет година чека тај следећи пут што никако не долази. Слаба је утеха што је и Стефан у међувремену трпео губитке. Подела државе претворила се у поделу несреће, пошто су обојица остали без браће. И Вук и Лазар, делом и због сопствене несмотрености, платили су главом савезништво с Турцима.

Стефанова женидба Јеленом Гатилузио није испунила његова велика очекивања. Болешљива деспотица кривила је за своје слабо здравље сурову српску климу, у којој је час јако топло, час веома хладно. Зато је отишла на опоравак у Митилену и више се није ни вратила.

Најлепше доба Ђурђевог живота било је оно које проведе с Вољом од Трапезунта. Прекрасни дани проведени у

Дубровнику били су незаборавни. Уживање је донекле покварила Ћурђева стомачна бољка, коју је доктор Силвио Салутати брзо излечио. Чак му је, бринући да није посреди какво тровање, дао бочицу противотрова, саветујући да је увек носи са собом.

На ову помисао Ћурађ се трже из бунила.

Доктор Салутати? Бочица! На њу је потпуно заборавио!

Његова рука покуша да досегне за појасом, али безуспешно. Био је сасвим занемоћао. У том тренутку уђе Војан, један од његових ратника који су стражарили пред шатором. Намеравао је да нешто важно саопшти, али Ћурађ одмахну и с напором дошапну шта му је потребно. Овај некако схвати, нађе бочицу, принесе је Ћурђевим устима, овај је искапи, а потом поново клону на јастук.

Ратник Војан, који му је истински био привржен, горко се осмехну. Ако испијена течност и буде деловала, сва је прилика да то неће много вредети.

– Пред шатором је Јагит-паша. Дошао је да те води – саопшти нерасположено.

Ћурађ уморно склопи очи. Значи, готово је! Неће стићи ни да се увери у дејство Силвиовог лека, пошто га чека погубљење.